

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW, ILIM
HÁM INNOVACÍYALAR MINISTRILIGI**

**BERDAQ ATÍNDAGÍ QARAQALPAQ MAMLEKETLIK
UNIVERSITETI**

“USÍNILDÍ”

**Qaraqalpaq mámleketlik universisteti
rektori**

2025-jıl

«TASTÍYIQLAYMAN»

**Ózbekstan Respublikası Joqarı
bilimlendiriw, ilim hám innovaciyalar
ministriligi**

2025-jıl

**«Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı» páni boyınsha jazba imtixanniń bagdarlaması
hám bilimin bahalaw kriteriyası**

**2025-2026-oqıw jılı ushın joqarı oqıw ornına tapsırıwshı
kózi ázzi talabanlar ushın**

Nókis-2025

Бағдарлама һәм баһалар ۆлшемлери университет кеңесиниң 2025-йыл 30-
ийундағи 10/5.7-санли мәјилис протоколи менен тастийқлау ушин усиниҗ етилген.

Qaraqalpaq til bilimi
kafedrası başlıғи:

prof. M.Qudaybergenov

Qaraqalpaq әдебијати
kafedrası başlıғи:

dos. I.Mambetov

Kirisiw

«Qánigelik pánler»den qaraqalpaq tiliniń seslik dúzilisi, sózlik quramı, grammatikalıq ózgeshelikleri, qaraqalpaq tili tariyxı, ulıwma til biliminen túsinipler aladı. Qaraqalpaq folkları, qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı hám XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tuwralı túsinipler beriledi.

Pánniń maqseti hám wazıypaları

Qánigelik pánlerdi úyreniwdegi baslı maqset kózi ázzilerge qánigelik pánler boyınsha keń túsinipler beriw. Qaraqalpaq sóz óneriniń janrlıq rawajlanıw basqışları haqqında maǵlıwmatlar beriw. Pánniń tiykarǵı wazıypası qaraqalpaq tili, qaraqalpaq tiliniń tariyxı, ulıwma til bilimi qaraqalpaq folkları, qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı hám XXásir qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha bilimlerin jetilistiredi.

Qánigelik pánler boyınsha kózi ázzilerlerdiń bilimine, kónlikpe hám bilimin jetilistiriwge qoyılatuǵın talaplar.

Qánigelik pánler boyınsha kózi ázziler tómendegilerdi biliwi hám ózlestiriwi tiyis:

- qaraqalpaq tiliniń fonetikasi, leksikologiyası, sóz jasalıwı, morfologiya, sintaksis pánleriniń izertlew obektin tolıq hám anıq biliwi.
- qaraqalpaq tiliniń basıp ótken jolı boyınsha túsiniplerge iye bolıwı.
- qaraqalpaq tilindegi seslerdiń aytıluwı hám jazılıwı boyınsha qaǵıydalardı biliwi.
- qaraqalpaq tilinde qollanılıp júrgen sózlerdiń mánileri, kelip shıǵıwın hám qollanılıw ózgeshelikleri haqqında maǵlıwmatqa iye bolıwı.
- Til biliminiń tariyxı, teoriyası hám metodları haqqında maǵlıwmatqa iye bolıwı.
- Kórkem ádebiyatıń epika, lirika hám drama túrlerine jikleniwın, olardıń óz aldına túr sıpatında qásiyetlerin, belgilerin, tiykarǵı ayırmashılıqların biliwi;
- Folklor menen ádebiyat janrları, olardıń principial ayırmashılıqların biliwi;
- ádebiy túrler hám janrlar tariyxınan jeterli maǵlıwmatlarǵa iye bolıwı;
- ádebiy túrlerdiń ishki janrlarǵa jikleniw zańlıqların biliwi;
- epikadaǵı syujet, konflikt, xarakter máselelerin ózelestiriwi;
- dramaturgiyadaǵı syujet, konflikt, xarakter máselelerin ózlestiriwi;
- qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ádebiy túrlerdiń rawajlanıwında dúnya ádebiyatınıń áhmiyetin biliwi tiyis.

Til - jámiyetlik qubılıs

Til haqqında túsiniq. Tildiń jámiyette atqaratuǵın xızmeti. Til hám oylaw. Til hám sóylew. Til hám til bilimi.

Fonetika – til sesleri haqqındaǵı ilim. Til sesleri haqqında túsiniq. Dawıslı hám dawıssız sesler. Dawıslı seslerdiń bóliniwi: juwan hám jińishke, ashıq hám qısıq, erinlik hám eziwlik. Dawıssız seslerdiń bóliniwi: únli hám únsiz, jabısıńqı hám juwısıńqı, awızlıq hám murınlıq. Ilgerili hám keyinli tásir. Buwın hám onıń túrleri.

Leksikologiya - sózler haqqında ilim. Sóz hám onıń mánileri. Sózdiń tuwra hám awıspalı mánileri. Sinonim, antonim hám omonim sózler. Kásiplik hám dialektlik sózler. Óz sózlik qatlam. Ózlestirilgen sózlik qatlam. Terminler hám olardıń ózine tán ózgeshelikleri. Frazelogiyalıq sóz dizbekleri hám olardıń túrleri. Sózlikler hám olardıń túrleri.

Morfologiya - sóz forması haqqında ilim. Sózdiń grammatikalıq mánisi hám olardıń bildiriliwi. Sózlerdi sóz shaqaplarına bóliw principleri. Atlıq, kelbetlik, sanlıq, almasıq, feyil hám ráwish sóz shaqapları. Dáneker, tirkewish hám janapaylar. Tańlaq, modal sóz eliklewishler.

Sintaksis. Sóz dizbekleri hám olardıń baylanısıw usılları. Gáp hám onıń tiykarǵı belgileri. Jay gáppler. Jay gápplerdiń mazmunı boyınsha túrleri: xabar, soraw, úndew hám buyırq gáppler. Bir bas aǵzalı hám eki bas aǵzalı gáppler. Gáp aǵzaları: baslawish, bayanlawish, anıqlawish, tolıqlawish, pısıqlawish. Kiris hám qaratpa aǵzalar.

Qospa gáppler hám olardıń tiykarǵı belgileri. Dizbekli qospa gáppler hám olardıń túrleri. Dánekerli hám dánekersiz qospa gáppler. Baǵınıńqılı qospa gáppler hám olardıń túrleri. Aralas qospa gáppler. Kóp baǵınıńqılı qospa gáppler.

Qaraqalpaq folklorı

Qaraqalpaq folklorı Folklor hám ádebiyat. Folklor hám tariyx. Házirgi zaman folklorı hám onıń ózgeshelikleri. Batırlıq dástanlardaǵı tiykarǵı syujetler. Termeler hám tolǵawlardıń janrlıq qásiyetleri. Qaraqalpaq ádebiyatında aytıs janrı.

Qaraqalpaq xalıq qosıqları. Qaraqalpaq ertekler, jańıtpashlar, dástanları haqqında túsiniikke iye bolıwı kerek.

Erte dáwirdegi qaraqalpaq ádebiyatı. Túrkiy xalıqlarǵa ortaq eski ádebiy miyraslar, «Orxon-Enisey jazıwshıları», «Oguznama», Yusup Xas Xajib. «Qutadǵu bilik», Xoja Axmed Yassawiy hikmetleri hám t.b. XIV-XVIII ásirlerdegi jıraw-shayırlar dóretiwshiligi. Soppaslı Sıpıra jıraw. Asan qayǵı. Dospambet jıraw. Múyten jıraw. Jiyeń jıraw. Termeleri- tolǵawları. «Posqan el» tolǵawı.

XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı

XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı. Rawajlanıw ózgeshelikleri. Xalıq dóretiwshiligi menen kórkemlik, ideyalıq baylanısları. Kúnxoja dóretiwshiliginde sociallıq motivlerdiń sáwleleniwı. («Kún qayda», «Oraqshılar», «Shopanlar», «Yaranlar» hám t.b. qosıqların tallaw). Ájiniyaz dóretiwshiliginde jańashılıq. Ájiniyaz hám Shıǵıs poeziyası. Onıń jańa janlardı, kórkemlew quralların qaraqalpaq poeziyasına engiziwi. Berdaq dóretiwshiligine janrlıq sıpatlama. Berdaqtıń «Aqmaq patsha» dástanın syujetlik hám konfliktlik tallaw. Berdaq lirikasınıń obrazlar dúnyası. Berdaq lirikasınıń janrlıq tallanıwı. Berdaqtıń didaktikalıq qosıqlarına tallaw. Berdaqtıń «Shejire» dástanında milliy ideyaların sáwleleniwı. Berdaqtıń satiralıq qosıqları. Ótesh Alshınbay ulı-satirik shayı. (satiralıq qosıqlarına tallaw). Ótesh shayı qosıqlarında sociallıq motivlerdiń sáwleleniwı. XIX ásirdeń axırı XX ásirdeń basındaǵı qaraqalpaq Ádebiyatı. Qazı Máwlik, Ábdiqádir, Gúlmurat, Omar, Ayapbergen, Seyfulǵabit, Jańabay, Qudaybergenlerdiń dóretiwshiliginde jańa janlardı, kórkemlew quralların qaraqalpaq poeziyasına engiziwi.

XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı

XX ásir qaraqalpaq ádebiyatına ulıwma sıpatlama. XX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń qalıplesiwi. Poeziya, dramaturgiya, proza janlarınıń qalıplesiwi Q.Áwezov, S.Májitov, A.Muwsaev, Á.Ótepov, N.Dáwqaraev, Á.Shamuratov dóretiwshiligi. Olardıń XX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń qalıplesiwindegi ornı.

30-jıllardağı qaraqalpaq ádebiyatı. Ideyalıq, tematikalıq hám janrlıq rawajlanıwı. M.Dáribaev, J.Aymurzaev, D.Nazbergenov, A.Begimov hám t.b. dóretiwshiligi. Ekinshi jer júzilik urıs dáwirindegi qaraqalpaq ádebiyatı. Poeziya janrı. Osherk hám publicistikalıq dóretpeler.

50-60-jıllardağı qaraqalpaq ádebiyatı. Dáslepki romanlar. A.Begimovtıń «Balıqshınıń qızı», J.Aymurzaevtıń «Ámiwdárya boyında», Ó.Ayjanovtıń «Aral qushaǵında». K.Sultanovtıń «Aq dárya», «Ájiniyaz» romanlarınıń qaraqalpaq prozasında tutqan ornı.

70-80-jıllardağı qaraqalpaq ádebiyatı. I.Yusupov dóretiwshiligi. Lirikası, poemaları. «Qaraqalpaq haqqında sóz», «Shógirme», «Aral elegiyaları» qosıqları. «Aktrisanıń iǵbalı», «Dala ármanları», «Mámelek oy», «Máńgi bulaq» hám t.b. poemaları haqqında.

T.Qayıpbergenov dóretiwshiligi. Povestleri, romanları, publicistikalıq maqalaları tuwralı túsinikler. «Uyqısız túnler», «Tánha ózińe málim sır» hám t.b. «Qaraqalpaq qızı» romanı, «Qaraqalpaq dástanı» trilogiyası, «Kózdiń qarashıǵı» romanı, «Qaraqalpaqnama» roman-essesi.

90-jıllardağı qaraqalpaq poeziyasında kórkemlik izlenisler. S.Ibragimov, Sh.Ayapov, J.Izbasqanov, B.Genjemuratov poeziyası. Dramaturgiyanıń rawajlanıw baǵdarları. K.Raxmanovtıń, P.Tilegenovtıń, Q.Mátmuratovtıń dramalıq shıǵarmaları. «Ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq ádebiyatı. Házirgi poeziya, proza, dramaturgiya shıǵarmalarına qısqasha sholiw.

Tiykargı ádebiyatlar:

1. 5-9-klasslar ushın arnalǵan Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı sabaqlıqları.
2. Dáwletov A. Házirgi qaraqalpaq tili. Fonetika. Nókis, «Bilim», 2012.
3. Berdimuratov E. Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. Nókis, «Bilim», 1994.
4. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili. Sóz jasalıw hám morfologiya. Nókis, «Bilim», 1994.
5. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili. Sintaksis. Nókis, «Bilim», 1992.

6. Ayımbetov K. Xalıq danalığı. "Karakalpakstan" baspası, Nókis, 1968, 1988. j.j.
7. Ayımbetov K. Karakalpak folklórı. "Karakalpakstan" baspası, Nókis, 1977.
8. Nurjanov P. Ğárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq prozası, Nókis, «Bilim», 2003
9. Járımbetov Q. XIX ásir qaraqalpaq lirikasınıń janrlıq qásiyetleri hám rawajlanıw tariyxı Nókis, «Bilim», 2003
10. Orazımbetov Q. Házirgi dáwirdegi qaraqalpaq lirikasında kórkem formaların tipologiyası hám evolyuciyası, Nókis, «Bilim», 2004

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı pání boyınsha kózi ázziler mektebin pitkerip Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universitetine hújjet tapsırǵan abiturientler ushın bahalaw kriteriyası

I blok ushın

1. Jazba jumıstıń mazmunı - 60 %
2. Pándi ózlestiwdegi oy-pikir, tolıq túsiniǵı -20 %
3. Imlası hám puntuaciyası - 10 %
4. Grammatikalıq stilistikalıq dúzilisi – 10 %

Jámi - 111.6 ball

- 1 soraw 22.4 ball
- 4 soraw 22.3 ball
- 3 soraw 22.3 ball
- 4 soraw 22.3 ball
- 5 soraw 22.3 ball

II blok ushın

Jámi: 75,6 ball.

- 1 soraw – 15,2
- 2 soraw – 15,1
- 3 soraw – 15,1
- 4 soraw – 15,1
- 5 soraw – 15,1

III blok ushın

Jámi: 39,6 ball.

- 1 soraw – 7,9
- 2 soraw – 7,9
- 3 soraw – 7,9
- 4 soraw – 7,9
- 5 soraw – 7,9

Dúziwshiler:

prof. M.Qudaybergenov
prof. I.Mambetov